

Een rugzak met zelfkennis: waardevolle bagage of blok aan het been?

Reactie op discussie in LoopbaanVisie over zelfsturing

Open brief van Tom Luken aan Annelies van Vianen

Amsterdam, 26 augustus 2014

Beste Annelies,

Dank voor je bijdrage aan het augustusnummer van LoopbaanVisie, 'Zelfsturing: eerst maar eens de rugzak vullen'. Hierin reageer je op de discussie over zelfsturing van Frans Meijers en mij. Leuk dat je hebt willen reageren. Vanuit het idee dat discussie mij/ons verder kan helpen bij dit moeilijke maar belangrijke onderwerp, reageer ik op mijn beurt op jouw bijdrage.

Ik doe dat in de vorm van een open brief, die ik ook op mijn website/blog zal plaatsen. De reden is dat Gert van Brussel, toen hoofdredacteur van LoopbaanVisie, de discussie in het tijdschrift heeft gesloten. Ik wil uiteraard geen misbruik maken van mijn positie als nieuwe hoofdredacteur om de discussie te heropenen. Niettemin moeten mij enkele dingen van het hart en weet ik dat een beperkt aantal mensen geïnteresseerd is in deze discussie. Vandaar deze vorm. Uiteraard is jouw reactie en zijn reacties van anderen welkom.

De centrale vraag

De eerste zin van jouw bijdrage is: "De centrale vraag in de door Frans Meijers en Tom Luken gevoerde discussie luidt of adolescenten in staat zijn tot zelfsturing." Wat mij betreft is dit onjuist. Voor mij is de centrale vraag een andere namelijk: Hoe bevorder je zelfsturing in leven en loopbaan; en wat moet je hiervoor in het onderwijs doen en laten?

Zelfregulatie en zelfsturing

Enkele zinnen verder citeer je mijn definitie van zelfsturing onvolledig, namelijk als "het richten van handelingen op het bereiken van doelen". Wat je weglaat is de beperkende bijvoeglijke bijzin: "die men zelf, op basis van een eigen visie, kiest en herziet". Voor mij is het weggelaten deel essentieel voor de definitie, omdat dit het verschil aangeeft tussen zelfsturing en zelfregulatie. Met bijvoorbeeld Vondracek, Ford en Porfeli (2014) meen ik dat er belangrijke verschillen zijn tussen beide begrippen. Ik denk dat het niet bevorderlijk is voor de discussie als je ze over één kam scheert, zoals je ook doet bij het citeren van de definitie van Baumeister & Vohs.

Ik zal hier uitleggen wat mijn interpretatie van de twee begrippen en het onderscheid daartussen is. Bij ***zelfregulatie*** spelen feedbackprocessen een hoofdrol. Deze reduceren de discrepanties tussen een gewenste toestand en een feitelijke toestand. Een voorwaarde is, zoals jij ook schrijft op basis van Baumeister & Vohs, dat de persoon duidelijke doelen heeft. Bij zelfregulatie zijn deze veelal gegeven vanuit de omgeving. Bijvoorbeeld opdrachten vanuit het schoolsysteem. Of doelen overgenomen van familie of leeftijdgenoten.

Zelfsturing is naar mijn mening iets anders. Hier spelen feedforwardprocessen een belangrijke rol: zelf doelen kiezen of creëren die juist discrepanties produceren. Zelfsturing in deze betekenis

impliceert dat het echt om eigen doelen gaat. Dat wil zeggen: niet doelen die zijn opgelegd of overgenomen vanuit de omgeving, maar die de persoon zelf kiest op basis van een eigen visie op zichzelf en de wereld, zelfs als die visie of doelen ingaan tegen vormen van sociale beïnvloeding. Het gaat bij zelfsturing in deze zin om het bepalen en volgen van een koers die gedragen wordt door de persoon als geïntegreerd, voor zover mogelijk zelf-concordant wezen. Het gaat om koersvast navigeren in een verwarrende wereld en (meestal in bescheiden mate) invloed uitoefenen op die wereld. Plus de koers verleggen op basis van de eigen visie bij de onverwachte gebeurtenissen en onvoorziene ontwikkelingen die onvermijdelijk zullen plaatsvinden.

Op basis van literatuur uit de ontwikkelingspsychologie moet geconcludeerd worden dat deze vorm van zelfsturing (in tegenstelling tot zelfregulering) doorgaans niet binnen het bereik van pubers ligt. Zij missen hiervoor met name overzicht en autonomie. Sterker nog: zelfsturing in deze betekenis gaat minstens de helft van de volwassenen boven de pet. De grote vraag is: hoe creëren we leerprocessen die er toe leiden dat meer volwassenen zelfsturend worden? Gezien vele ontwikkelingen in de maatschappij is het immers zeer gewenst om niet te zeggen noodzakelijk, dat mensen zelf, pro-actief het sturen van hun eigen leven en loopbaan ter hand nemen.

Rijping van de hersenen

Bij het ontwerpen van de nodige leerprocessen zullen we rekening moeten houden met wat we nu weten over de ontwikkeling van de menselijke hersenen en het cognitief functioneren. Het lijkt mij niet te betwisten dat rijping van de hersenen en levenservaring een hoofdrol spelen bij de ontwikkeling van vermogens op gebieden als intuïtie, autonomie, het hanteren van complexiteit en het nemen van beslissingen.

Een voorbeeld betreft de ventromediale prefrontale cortex. Uit de wetenschappelijke literatuur valt op te maken dat deze een cruciale rol speelt bij goed beslissen. Dit hersendeel is nodig om lichamelijke reacties op mentale voorstellingen van toekomstscenario's te verwerken en te integreren in voorkeuren en besluiten. De ventromediale prefrontale cortex hoort bij de langzaamst rijpende en minst plastische hersenonderdelen. Ik denk dat dat (samen met andere factoren, zoals de ook met onrijpheid samenhangende grote mate van beïnvloeding door anderen) debet is het eindeloos slingeren tussen argumenten bij veel jongeren, zoals je in je boek 'Dynamische loopbanen' (p. 6) zo mooi beschrijft aan de hand van Anisha en haar studiekeuze.

Ik vind het jammer dat je in je reactie in LoopbaanVisie niet uitlegt, noch onderbouwt waarom je het niet met me eens bent dat het feit dat de jeugdige hersenen nog onvoldoende zijn gerijpt, reden is voor het temperen van verwachtingen over de zelfsturingmogelijkheden van leerlingen.

Naar mijn mening zullen eisen en verwachtingen ten aanzien van jongeren waaraan zij nog niet kunnen voldoen, alle partijen frustreren en voorspoedige ontwikkeling belemmeren.

Rugzak: bagage of ballast?

In het vervolg van je bijdrage, evenals in de titel ervan, herken ik het beeld van de rugzak, zoals beschreven en verbeeld in de oratie van Marinka Kuijpers (2012, p. 15). Ik heb hier verschillende problemen mee:

- De rugzak wordt in de benadering van Marinka gevuld met zelfkennis over capaciteiten en motieven. Deze kennis wordt gedestilleerd uit (emotioneel geladen) ervaringen uit het verleden. Wat is deze kennis waard naar de toekomst van de jongeren toe? Hoe voorkom je dat zij premature conclusies trekken uit alles wat ze nog niet kunnen? Of wat zijn conclusies over hun motieven waard in een periode waarin vrijwel hun hele motivationele systeem

gericht is op de relaties met leeftijdgenoten? Ik denk hierbij ook aan het beeld van 'verbreinen' van de bekende hoogleraar in de neuropsychologie Jelle Jolles (2011). Hij geeft daarmee aan dat je in de adolescentie in menig opzicht een ander persoon wordt. De verhouding tussen adolescent en volwassene is als tussen pop en vlinder. Wat is de zelfkennis van de pop waard voor de vlinder? Het probleem wordt nog verergerd doordat de pop niet beseft dat hij vlinder wordt. Jongeren onderschatten nog sterker dan volwassenen in welke mate ze in de toekomst zullen veranderen.

- Het cognitieve niveau van leerlingen en gangbare beleidskaders en psychologische modellen van hun begeleiders brengen met zich mee dat de inhoud van hun rugzak veelal in termen van 'trekken' en 'typen' zal zijn. Deze zullen veelal tegenstrijdig zijn, maar jongeren missen het vermogen om ze te integreren. Risico's: spanningen, psychologisch ongezonde reacties en foreclosure.
- Zelfkennis op dit cognitieve niveau is een rem op zelfconstructie. Een rugzak die goedgevuld is met door volwassen begeleiders gesanctioneerde kennis of vermeende kennis over de eigen kwaliteiten en motieven, geeft de leerling waarschijnlijk het idee zichzelf te kennen. Dat helpt bij de volgende te maken loopbaankeuze, maar is een rem op een nog noodzakelijke verkenningstocht. Of zoals Epictetus het zei: "Het is onmogelijk om te leren wat je meent al te weten."
- Je gebruikt zelf in dit verband de term "een blijvende ordening die in de hersenen beklijft". Gefixeerde zelfkennis, of deze nu vermeend is of niet, is misschien wel de grootste belemmering voor dynamische loopbanen (en het daarvoor noodzakelijke vooruitkijken en aanpassen), zoals jij zelf ook herhaaldelijk schrijft.

Als ik probeer het beeld van de rugzak in verband te brengen met de termen zelfregulering en zelfsturing, komt bij mij het volgende op. De rugzak die wordt gevuld met kennis over kwaliteiten en motieven en waaruit op het juiste moment de keuze floept, suggereert in mijn beleving dat de keuze besloten ligt in de kennis, dat deze kan worden afgeleid uit de kennis. Dat past redelijk bij het beeld van zelfregulering, waarbij doelen gegeven zijn vanuit de omgeving. Kennis omzetten in een keuze is een kwestie van analyseren, rekenen en logica (activiteiten van in de adolescentie rijpe delen van de cortex). Zelfsturing daarentegen impliceert afweging van alternatieven en voorkeursbepaling. Niet door rekenen, maar door kiezen. Het gaat om de eigen, arbitraire keuze die niet volledig te verantwoorden is, maar waarvoor men toch verantwoordelijkheid neemt en waaraan men zich verbindt. Hiervoor is integratie nodig van emotionele en rationele input en/of van uiteenlopende identificaties en/of stemmen in het dialogische zelf. Dit impliceert een rijpe prefrontale cortex, een voorwaarde waaraan in de adolescentie doorgaans niet is voldaan.

Eerder heb ik getracht mijn standpunten over reflecteren en zelfsturing in het kader van (studie)loopbaanontwikkeling met wetenschappelijke bronnen en argumenten te onderbouwen. Dit heeft onder meer geresulteerd in een publicatie in een peer reviewed Journal (Luken, 2014). Het is te downloaden van internetadres <http://bit.ly/1nxZWmx>. In dit artikel beschrijf ik ook mijn ideeën voor een alternatieve benadering. Enkele jaren daarvoor heb ik in een Nederlandstalige hoofdstuk mijn standpunt uitvoerig beschreven en onderbouwd vanuit de ontwikkelings- en neuropsychologie (Luken, 2008, te vinden op <http://home.kpn.nl/tluken/publ.htm>).

Jouw idee van experimenteren in virtuele werkelijkheden spreekt me overigens wel aan. En dat kennis in zijn algemeenheid een belangrijke grondstof is voor beslissingen lijkt me ook onbetwistbaar. Bijvoorbeeld duurzame kennis over de wereld van het werk in de vorm van antwoorden op vragen als: Waarom werken we eigenlijk? Aan wat voor doelen wordt zoal gewerkt? Wat zijn belangrijke ontwikkelingen die de vorm van ons werk in de nabije toekomst ingrijpend zullen veranderen? Een rugzak gevuld met dat soort kennis en met diverse ervaringen in reële en virtuele werkelijkheden lijkt me zeker waardevol. Het onderwijs levert te weinig op deze punten.

Resumé

Samenvattend resumeer ik mijn standpunt als volgt. Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen zelfregulering en zelfsturing. Een rugzak die op jonge leeftijd gevuld wordt met zelfkennis, helpt misschien bij zelfregulering maar is niet bevorderlijk voor de ontwikkeling van zelfsturing. De rugzak is mogelijk functioneel in een onderwijs- en maatschappelijk systeem dat jongeren dwingt tot vroege determinatie. Maar is niet bevorderlijk voor het stellen van de vragen en het verrichten van de exploraties die een gezonde basis bieden voor zelfsturing op langere termijn.

Met vriendelijke groet,
Tom

Referenties

- Jolles, J. (2011). *Ellis en het verbreinen: Over hersenen, gedrag en educatie*. Amsterdam/Maastricht : Neuropsych.
- Kuijpers, M. A. C. T. (2012). *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte*. Heerlen: Open Universiteit.
- Luken, T. (2008). De (on)mogelijkheid van nieuw leren en zelfsturing. In M. Kuijpers, & F. Meijers (red.), *Loopbaanleren: Onderzoek en praktijk in het onderwijs* (pp. 127-152). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Luken, T. (2014). Are we on the right track with career learning? *Journal of Counsellogy*, 2, 299-314.
- Vondracek, F. W., Ford, D. H., & Porfeli, E. J. (2014). *A Living Systems Theory of Vocational Behavior and Development*. Rotterdam: Sense.